

ПРОУЧВАНЕ НА ТРАКИЙСКОТО СКАЛНО СВЕТИЛИЩЕ “БЕЛАНТАШ” В РОДОПИТЕ

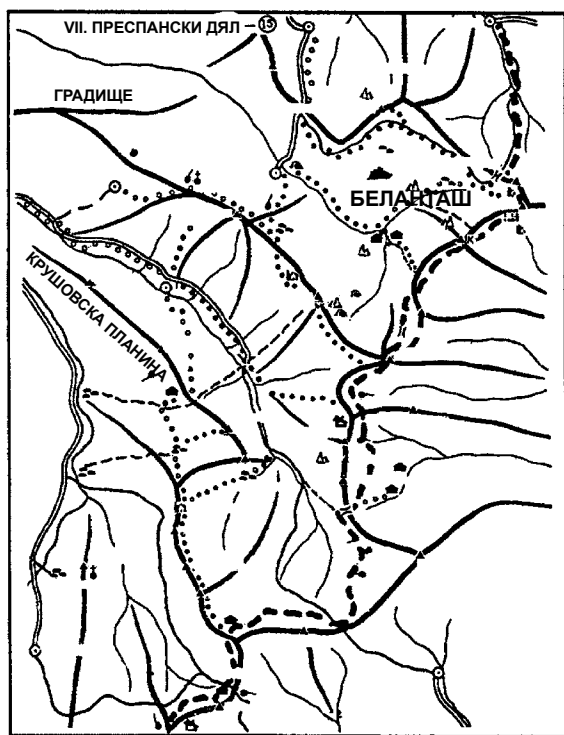
Иван Христов

Скално плато “Беланташ” е разположено на рида Добростан в Централни Родопи (28 км югоизточно от Асеновград)¹. (Обр. 1) Отстои на 3 км южно от с. Врата и на 3 км югозападно от с. Сини връх. То заема централно място сред група скални тракийски светилища разположени в посочената част на планината (“Питвото”, “Инкая”, “Турската куля”, “Караджов камък”, “Хайдушки камък”)² Платото представлява голямо скално възвишение с приблизителна площ от около 5 дка, ориентирано

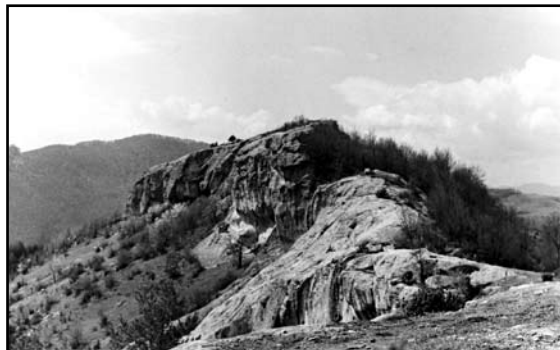
по дължина север-юг. (Обр. 2) Вследствие на тектонични процеси върхът е обособен на три части- северна, централна и южна. (Обр. 3-4-5) В най-северния район на първата част са изсечени в скалата стъпала и ниши с различни размери. Върху северната и централната част на платото се забелязват стотици кръгли дупки (около 300), две големи щерни (жертвени ями?) и изсечени в скалите гнезда за дървени греди. На 500 м северно от триангулационна точка на “Беланташ” са открити две разкопани от иманяри

каменни могили с диаметър 4 м и приблизителна височина 2 м. Могилите маркират единствения подход към платото и вероятно са част от некропол унищожен в по-голямата си част³.

Обектът е проучван през 80-те години на XX век от екип археоастрономи, които го правят популярен в българската археологическа наука благодарение на своите публикации.⁴ Според археоастрономите платото представлява голямо тракийско скално светилище (древна слънчева обсерватория), предназначено за целите на конкретни земеделски и религиозни дейности на тогавашното общество. Сред скалите е намерена сребърна оброчна плочка от Римската епоха с изображение на Дионис – Сабазий. Съхранява се в АИМ при БАН⁵ (Обр. 6). Според К. Кисьов платото е използвано за култови

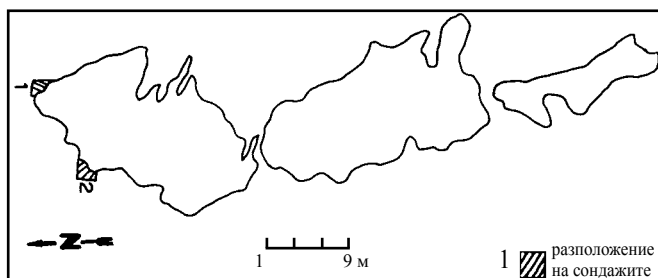

Обр. 1. Карта на района на Беланташ.

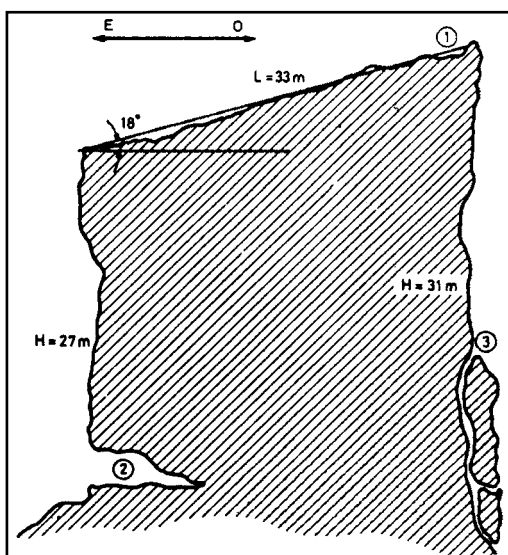

Обр. 2. “Беланташ” – поглед от север.

Обр. 3. План на светилището

Обр. 4. Надлъжен профил на платото (по Стоев, А., Мъглова, П., Гинева, В., Радославова, Цв.)

Обр. 5. Напречен профил на скалното плато (по Стоев, А., Мъглова, П., Гинева, В., Радославова, Цв.)

нужди от късния халколит до късножелязната епоха.⁶ Като част от голям праисторически култов комплекс “Беланташ” е причислен от Ан. Радунчева. Изследователката акцентува единствено върху скалните изсичания и откриваната керамика от късния халколит.⁷

През 2002 г. в северозападното подножие на върха до самия скален масив са регистрирани иманярски изкопи, които са повод и проучването на масива.

Изследванията през 2003 г. са продължение на теренните обходи и сондажни проучвания от лятото на 2002 г.⁸ В новата програма на експедицията са предвидени теренни обходи в землището на с. Врата и с. Мостово, Асеновградска община. Предвидени са ограничени по размер сондажи с цел изясняване датировката на проучвания археологически обект.

При проучванията през 2003 г. екипът е разделен на три групи, които работят в района на платото по определени задачи.

Обр. 6. Сребърна оброчна плочка от римската епоха.

Първата група има за цел да източи двете големи щерни с вода, разположени в пределите на светилището и да направи заснемане на всички изсичания върху най-северната част на обекта. Групата документира повечето изсичания на платото съсредоточени на първите (северна и централна) части. Описани са от север-североизток десетки стъпала, водещи до равна част на върха с наклон от 18°. Върху нея на площ от 60 кв. м са изсечени квадратни гнезда за греди, които са били основа на малка по размери сграда. (Обр. 7) Основи на сгради са документирани на още две места по платото, както и кръгли отвори за греди, чрез които е била построена дървена конструкция над две от големите ями – щерни на масива. Въпросните ями са две (една в северната част (диаметър – 1,65 м и дълбочина – 1,75 м) и друга в средата на централната (диаметър – 12,10 м и дълбочина – 2,8 м). (Обр. 8-9) Върху цялото плато са изсечени над 200 кръгли дупки с различна дълбочина и диаметър. Повечето от тях видимо са изкуствено обработени.

Тук е мястото да се отбележи, че както и на други места в Родопите много от скалните изсичания са силно деформирани вследствие на природни фактори и

Обр. 7. Основи на сграда в северната част на обекта.

естествена ерозия на скалите. Вероятно част от тях са дообработени след голям интервал от време, като е променена тяхната първоначална форма.

В процесът на проучване втора група залага сондаж в северното подножие на северния масив под група ниши и изсечена площадка в близост до изсечени стъпала, водещи към върха. (Обр. 10) Целта на сондажа е да се установят предполагаеми напластявания под нишите. Сондажът е с размери: ширина – 2,60 м, дължина – 1,80 м и дълбочина – 0,80 м. Достигнат е сте-

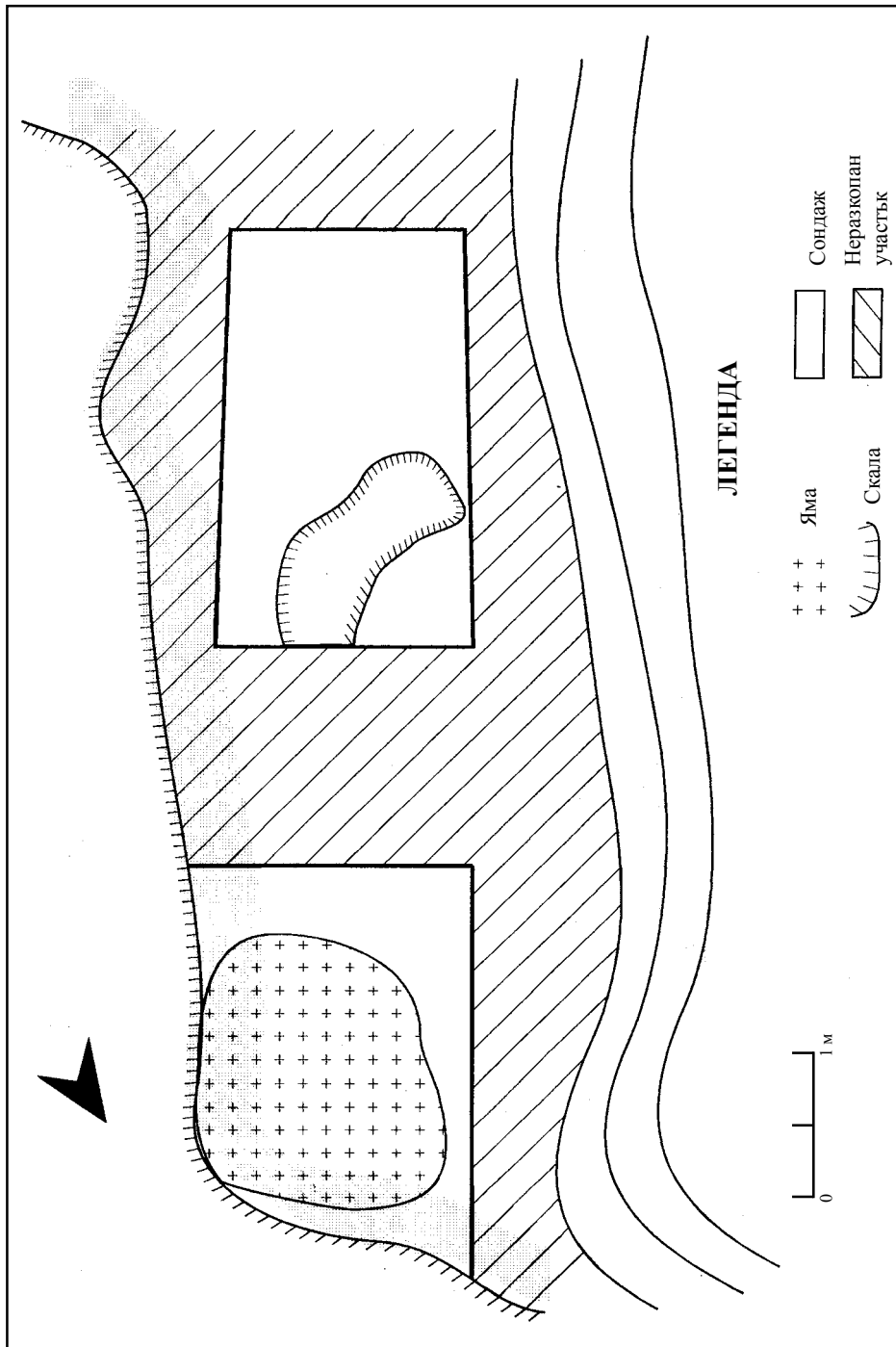
рилен пласт от сива пръст над естествения скален масив. Открити са няколко фрагмента от керамични съдове, които най-общо са датирани за I хил. пр. Хр. Керамиката не може да се свърже категорично с времето на изсичане на нишите. Поради изчерпване на еднородния пласт (сива пръст и дребни камъни) работата е преустановена.

Трета група работи в северозападното подножие на северния масив, където е регистриран голям иманярски изкоп с дълбочина – 1,80 м, широчина – 2 м и

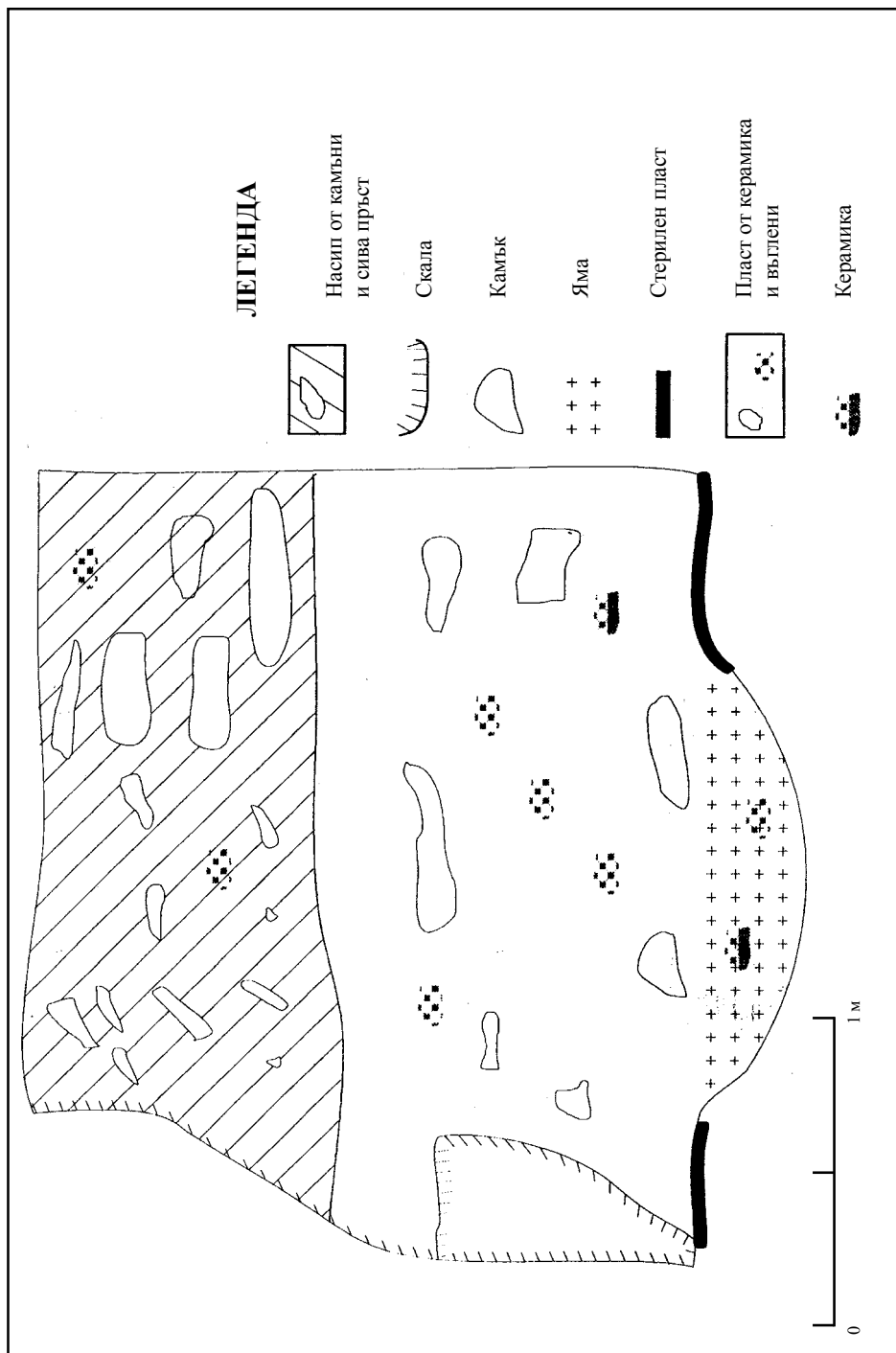
Обр. 8 – 9. Ями издълбани върху платото.

Обр. 10. Скални ниши в северното подножие на платото.

Обр. 11. Схема на сондаж №2

Обр. 12. Профил на сондаж №2

дължина – 3 м. Целта на групата е да се зачисти профил на изкопа и достигне до неразкопан от иманярите участък. Тук е заложен сондаж №2. Първоначално в изкопа е събрано голямо количество керамика и са маркирани границите на сондажа съобразно концентрацията на керамични фрагменти на повърхността (Обр. 11)

При вниматено отнемане на пластове е достигната дълбочина 1,60 – 1,80 м. Това е нивото, незасегнато от иманяри. В профила на иманярския изкоп ясно се забелязва пласт от 0,60 м дебелина, състоящ се от сива горска почва и голямо количество различни по големина камъни. Среща се и немалко количество керамични фрагменти. Пластът от 0,60 до 2,00 м е черна земна маса, съдържащ обилно количество керамични фрагменти. Изчистеният сондаж придобива следните параметри: дължина (север-юг) – 2,10, ширина (изток – запад) – 2,00 м. Източният профил на сондажа следва релефа на скалата. (Обр. 12)

Непосредствено от юг на въпросния сондаж е заложено разширение, за да се разгледа стратиграфията на напластяванията, недокоснати от иманярски изкопи. Разширението на юг е 3 м, като отново се следва релефа на скалния венец. Оставено е ребро с ширина 1 м, за да се проследи северния профил на разширението. Пластът, който се проучва е 0,20 м и съдържа отделни фрагменти керамика, камъни и сива пръст. На дълбочина 0,40 м е открит железен махайровиден нож.

В южната част на сондажа (разширение) в пласт от сивата пръст се откриват големи камъни и отделни керамични фрагменти. На дълбочина 0,40 м цвета на пръста се променя в черно. Пластът е примесен с пръст с малки камъни и обилно количество кера-

мика. Същата ситуация се наблюдава и от южния профил на първичния иманярски изкоп. На въпросното ниво се откриха железен предмет – скоба за греди? и кремъчен нож. При почистване на стерилното ниво при сондаж № 2 в дълбочина 2,00 м се попадна на яма. Тя е с дълбочина 0,50 м от ниво (стерилно) с дребни камъни и сива глина. Тя има кръгла форма и диаметър 1,65 м. Запълнена е с черна обгоряла пръст и керамични фрагменти, аналогични на тези, откривани по-горе.

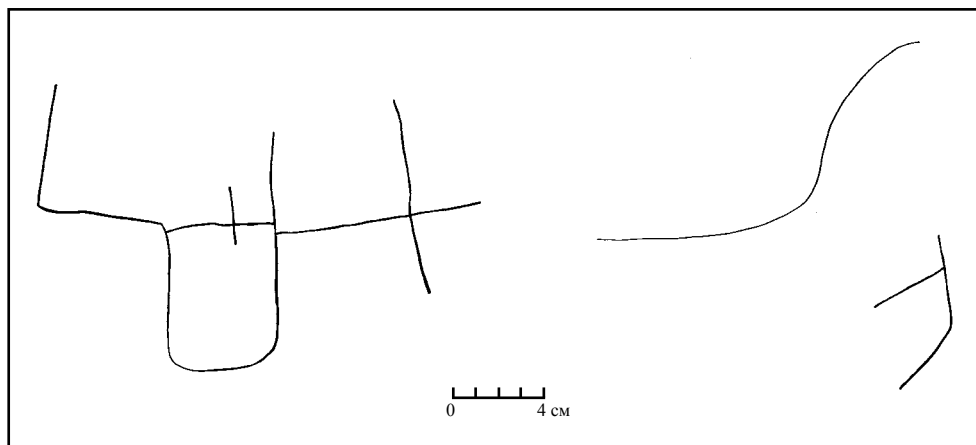
На 250 м северно от основния скален масив на “Беланташ”, върху единичен скален ръб се откри изсечен графит. (Обр. 13-14) Намира се в подстъпите на светилицето. Има дължина 45 см и височина на отделни знаци 10 см. Вдълбан е 3-4 мм в скалата. Изсечен е на 2 м от основата на скалата.

При археологическото проучване на “Беланташ” са открити основно керамични фрагменти и две метални находки (железен нож и сглобка за греди). Преобладаващата част от находките са от сондаж №2. (Обр. 15)

Събраният на повърхността керамичен материал и последователно до 1 м дълбочина е разнороден поради объркването на пластове вследствие на иманя-

Обр. 13. Графит върху скала северно от платото (снимка).

Обр. 14. Графит върху скала северно от платото (рисунка)

ския изкоп. Изключение прави разширението на сондаж №2, където е проучвана незасегната от иманярите площ. При разширението до дълбочина 1 м са открити 40 фрагмента. От тях 5 фрагмента от стени на съдове точени на колело, чиято датировка най-общо се отнася за късножелязна епоха. Преобладават неравномерно изпечени фрагменти. Техният цвят варира от тъмнокафяво до черно. Повърхност на 40% от тях е груба. Останалите 60% се отличават с изглаждане особено при по-добре изпечените фрагменти. Глината е смесена с кварцови примеси. Точената на колело керамика е от добре пречистена глина. При описването фрагменти се среща украса със съчетание на релефна и врязана. Най-общо дебелина на фрагментите варира от 1,8 до 0,4 см. От събраният керамичен материал могат да се открият части от купи и гърнета.

При проникване в дълбочина от 1 до 2 м са открити 80 фрагмента. Забелязва се отсъствието на материали от Късножелязната епоха. Дебелината на фрагментите средно варира от 0,9 до 1,3 см. Техният цвят е: – 50 % светлокафяв до керемиденочервен и 50 % с черна повърхност.

Преобладават фрагменти с излъскана повърхност. Глината използвана за направата на съдовете е смесена с кварцови примеси.

Използвана е врязана и релефна украса. Врязаната е по стените и устията По стените е с коси линии уобразуващи триъгълници и есовидни орнаменти. Релефната украса се състои с ленти с прищипвания, езичести дръжки и псевдобукели.

При фрагментите от съдове преобладават форми на гърнета и кани с косо тяло. Срещат се фрагменти от паници и съдове с набождания – цедилка (?).

Прецизната датировка на керамичния материал от първата половина на I хил. пр. Хр. е затруднена от липсата на метални предмети в недокоснатия от иманяри пласт. Въпреки всичко въз основа на съпоставки с материали откривани в източните части на Родопите и особено Долна Струма (селищната могила Кастанас) можем да датираме преобладаващия керамичен материал за периода VIII–VI в. пр. Хр.⁹ Тази датировка се базира и на откриваните фрагменти от питоси богато украсени от малки печати с концентрични кръгове, съединени с тангенти.

При два от фрагментите с черна изслъскана повърхност се забелязват следи от графит – късен халколит.¹⁰

При ямата, която е регистрирана на дълбочина 2,00- 2,30 м се забелязва аналогична ситуация като вече описата в погорните пластове.

Резултатите от археологическото проучване на скалното плато “Беланташ” могат да бъдат резюмирани по следния начин:

Документирани са всички скални изсичания на платото (ями с улеи, стъпала и ниши). Керамичният материал от сондаж № 2 датира извършването на култови дейности в северозападното подножие на “Беланташ” за период – II фаза на ранножелязната епоха. Макар и в ограничено количество на повърхността на сондажа са открити фрагменти и метални предмети от късножелязната епоха. Липсват материали от по-късни епохи. Основният ритуал, извършван на ограничена площадка в подножието на масива е полагането части от предварително разтрошени керамични съдове, изгарянето на дървен материал и други органични материали тяхното затрупване с камъни и късове скала. Датировката на керамичния материал и начина на неговото полагане е аналогичен с обект “Питовото”, разположен северно от с. Врата и проучен през 2002 г. При разкопките в сондаж №2 е открита вкопана в стерилния пласт яма с размери 1,65 м, която представлява особен интерес. На базата на паралели с вече проучени археологически паметници в Тракия откритото вкопаване може да се определи като

“обредна (жертвена, ритуална)яма”¹¹. Тя вероятно е възпреемана като своеобразен олтар на открито под скалите, за разлика от примитивните постройки на платото за чието съществуване съдим по изсичанията за греди и олови, железни сглобки и др. На практика на “Беланташ” забелязваме няколко нива на на почитане на скалата. Първото ниво е маркирано при самия подход кам платото, където е бил разположен малък некропол. Следва ритуално маркиране на първата по-характерна скала с графит, чиито особености наподобяват известни вече графити в Тракия които могат да се датират за къснобронзовата – ранножелязната епоха.

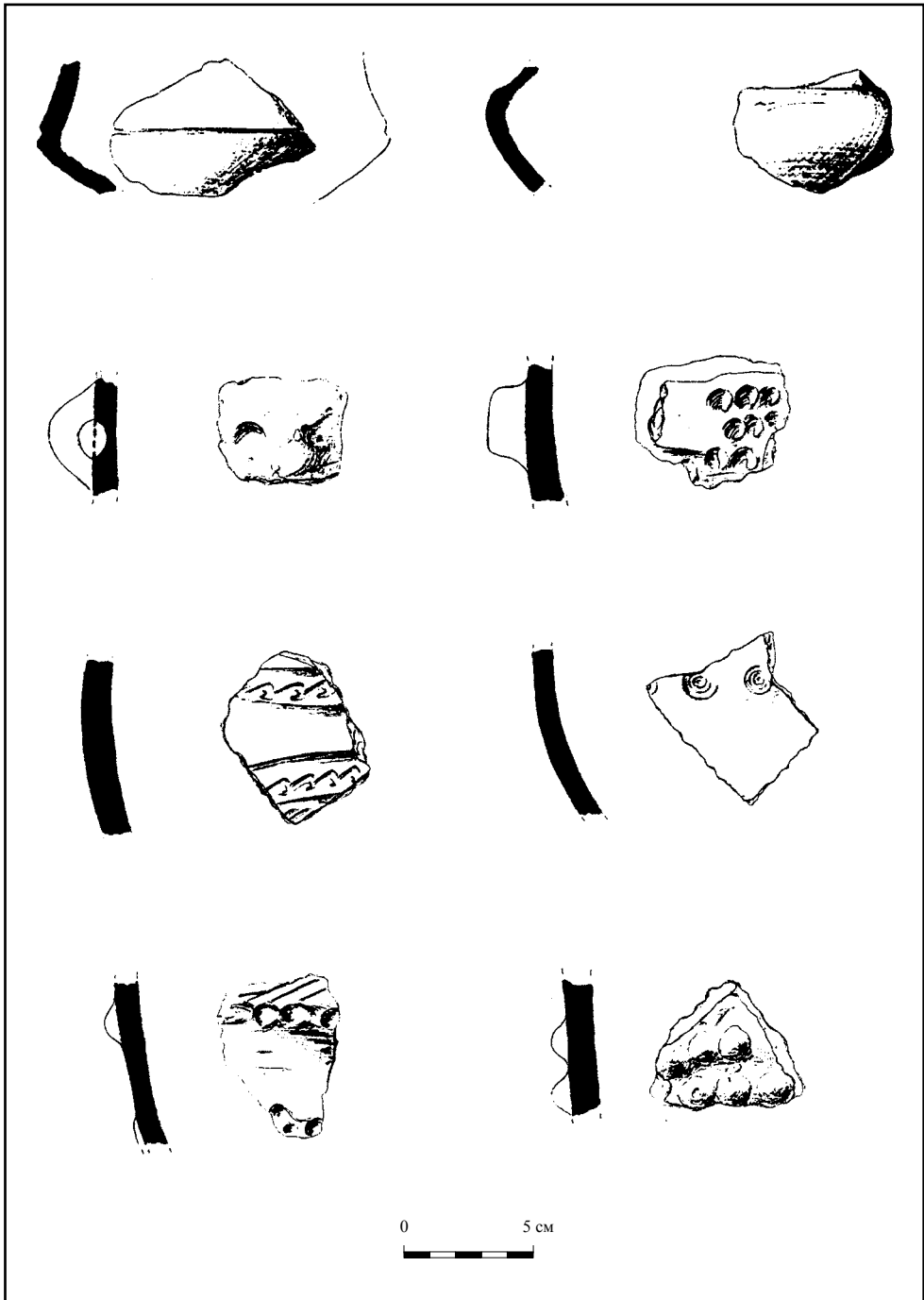
След “долната” култова площадка в подножието на скалите следва преход към “високата” част на скалното плато посредством “възкачване” по изсечени стъпала от североизток. Следват малки постройки (навеси) около група скални изсичания – ями, система от улеи и по-малки вкопавания дело на човешка ръка.

Представените накратко резултати от археологическото проучване позволяват да се посочи средищното място на голямо скално светилище, което е доминирало на пръв поглед в един обособен по географски принцип микрорайон. От друга страна “Беланташ” и другите споменати в началото култови обект попадат в район който граничи между две етнически територии. Едната територия обхваща Източните Родопи, а другата “по-високите” части на планината, която в писмените извори се свързва с етнонима на сатрите (беси).¹²

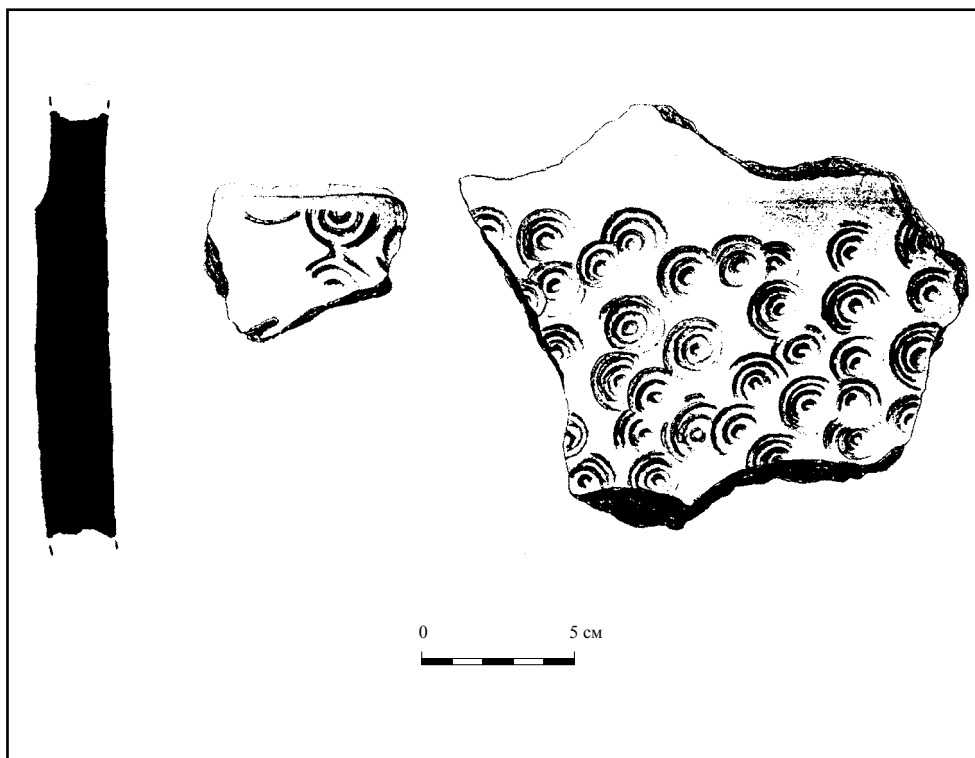
ЛИТЕРАТУРА

1. Точното наименование на обекта е “Беланташ” (Белият камък), а не “Белинташ”. Вж. Боев, Н. Белинташ разкрива хилядолетни тайни. Пловдив, 2001.
2. Христов, Ив. Тракийски скални светилища в рида Добростан – Западни Родопи. Принос към проучванията на тракийската култура в Родопите. (под печат).

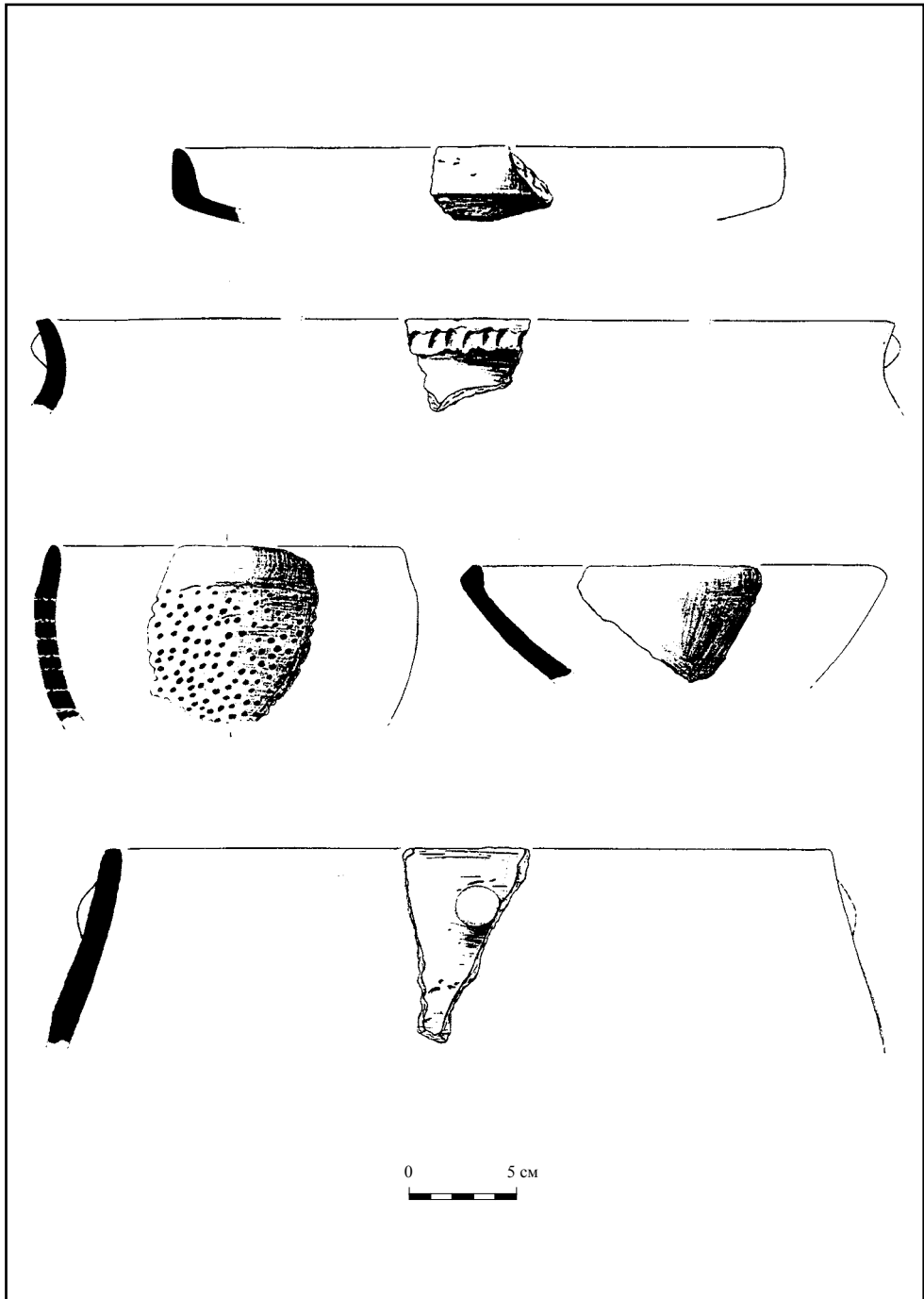
3. Христов, Ив. Теренни археологически обхождания и сондажни проучвания на тракийски култови обекти в околностите на селата Мостово и Врата, Асеновградско. – Археологически открития и разкопки през 2003 г. София, 2004, 79.
4. Стоев, А., Мъглова, П., Гинева, В., Радославова, Цв. Тракийско скално светилище Белинташ край с. Мостово, Пловдивска област – Модел на древна слънчева обсерватория. – Интердисциплинарни изследвания, XVII, 1990, 156 –167.
5. Оброчната плочка се съхранява в АИМ при БАН.
6. Кисьов, К. Скални светилища в Родопите и Горнотракийската низина представени с археологически обекти и материали от Смолянско и Пловдивско. – Тракийската култура в Родопите и горните поречия на реките Марица, Места и Струма. Смолян, 1990,
7. Радунчева, Ан. Скални светилища от каменномедната епоха в Източните Родопи. – Интердисциплинарни изследвания, XVII, 1990, 141 –150. Радунчева, Ан. Късноенеолитното общество в българските земи. Автореферат, София, 1999, 19-30.
8. Христов, Ив. Сондажни археологически проучвания на тракийски скални светилища в околностите на с. Врата, Община Асеновград. – Археологически открития и разкопки през 2003 г. София, 2003, 61.
9. Hochstetter, A. Kastanas. (= Prahistorische Archäologie in Südosteuropa, 3) Berlin, 1984, 29-37. Домарадски, М. Раннотракийска керамика от култов обект в м. Скалето при с. Црънча, Благоевградски окръг. – Археология, кн. 2, 1986, 10 – 24; Nikov, Kr. Stamped decoration pithoi in Southern Thrace from the Early Iron age – Archaeologia Bulgarica, 1, 2002, 19-44.
10. Датировката на керамичините фрагменти е на колегата Мартин Христов (НИМ)
11. Георгиева, Р. Обредни ями в Тракия (края на II–I хил. пр. н. е.) – Археология, кн. 1, 1991, 1-11.
12. Христов, Ив. Планинска Тракия. Население, култура и религия в древността. В. Търново, 1999, 112-130.

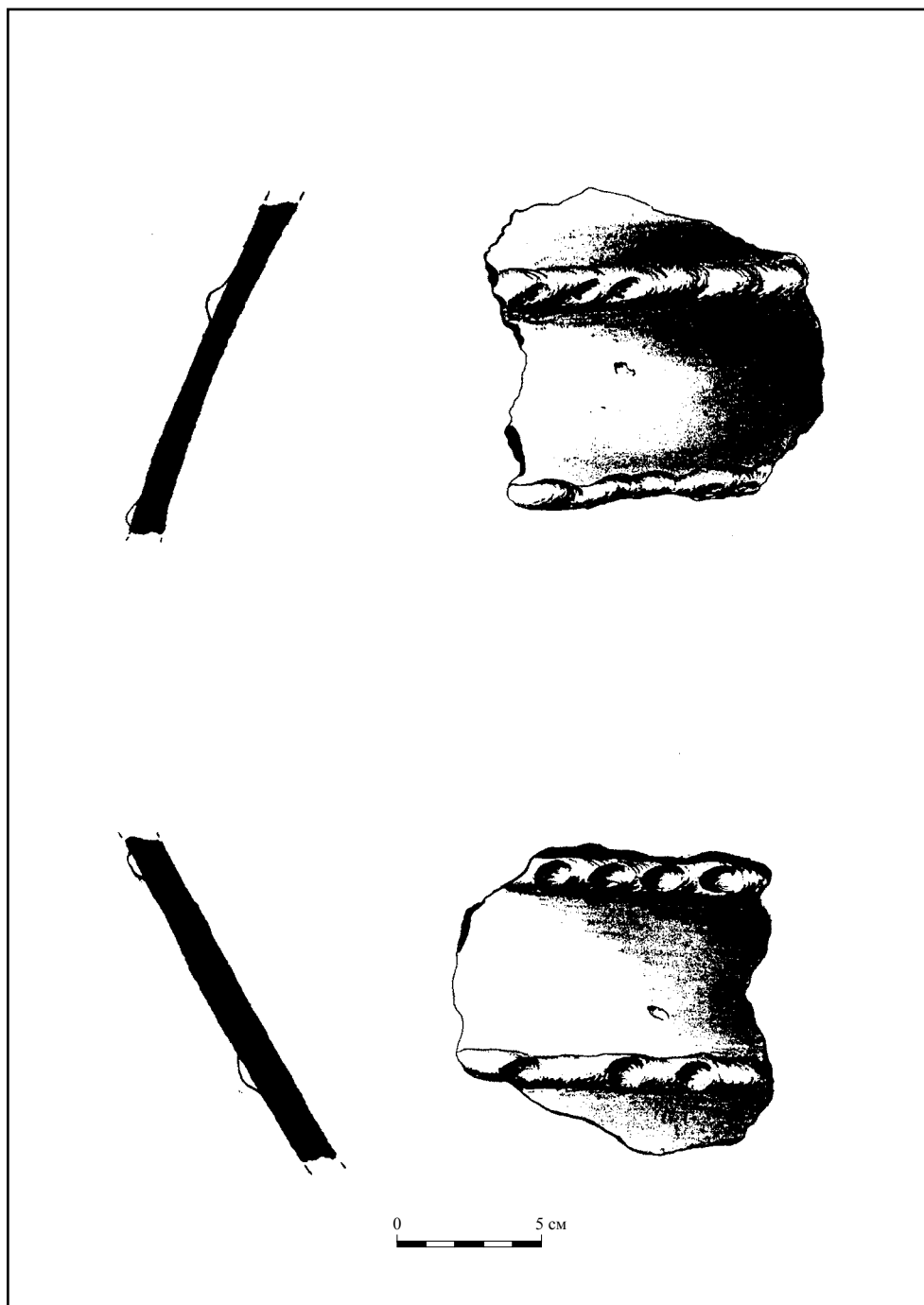
Фрагменти от керамични съдове открити в сондаж №2

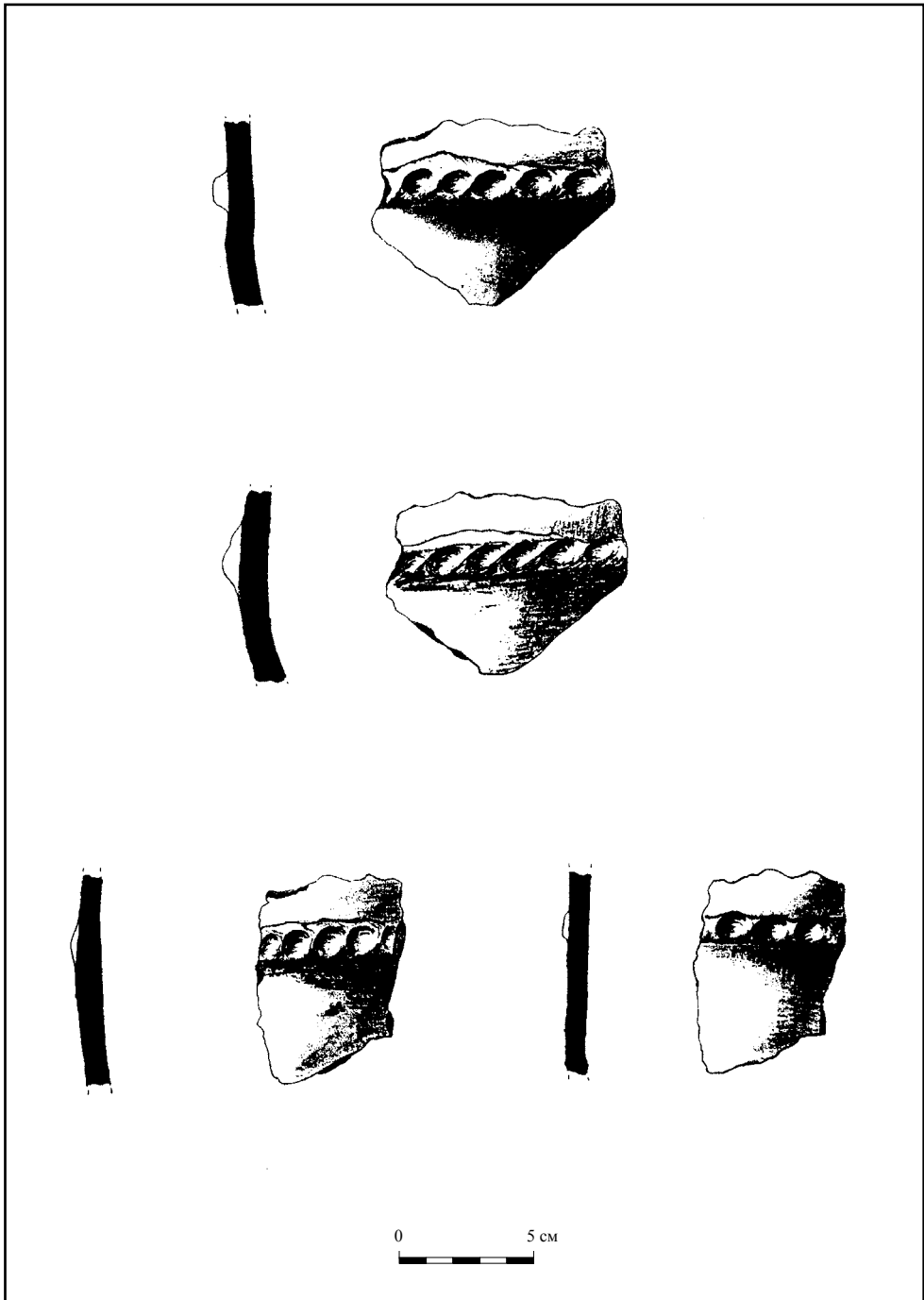
Фрагменти от керамични съдове открити в сондаж №2

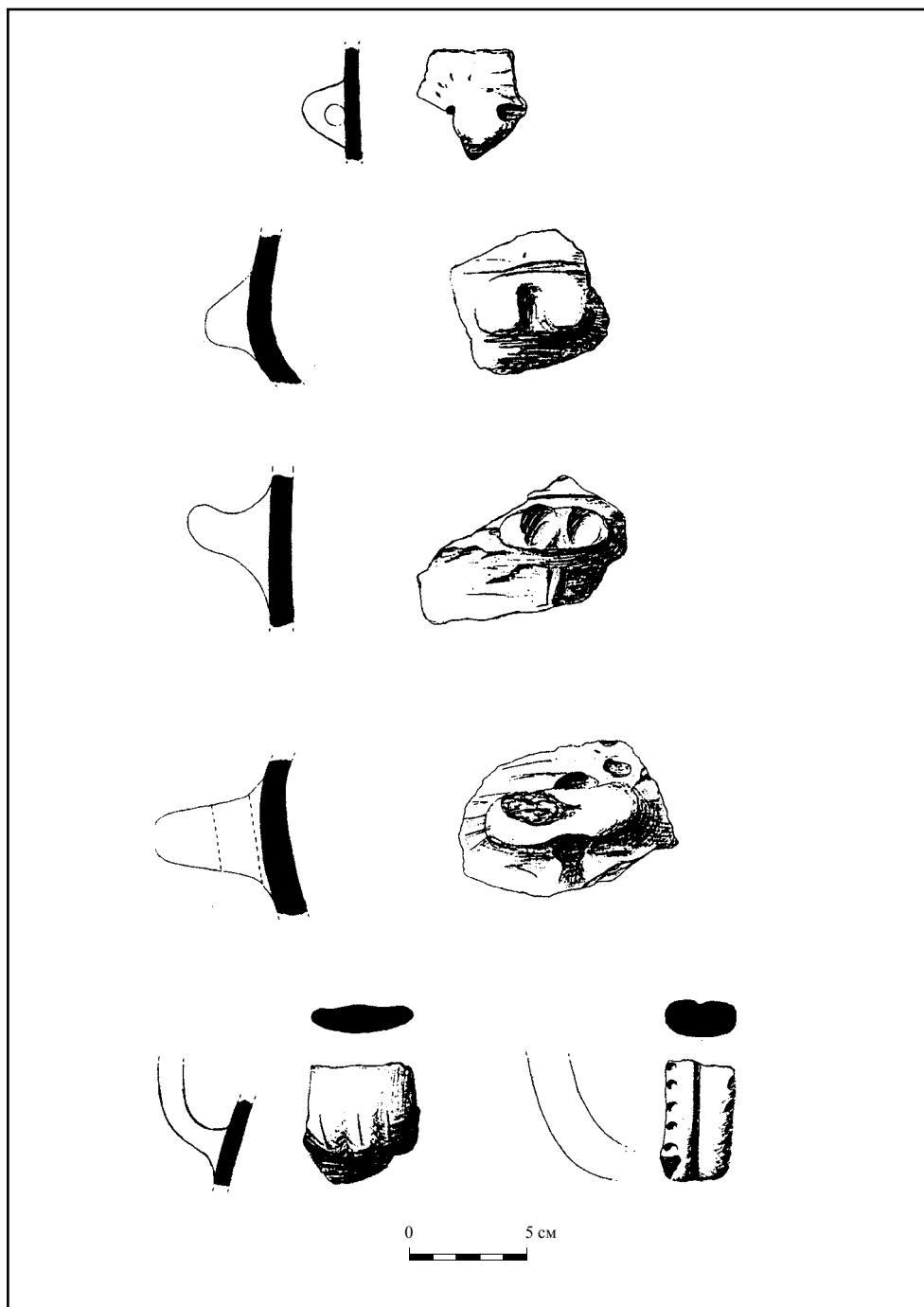
Фрагменти от керамични съдове открити в сондаж №2

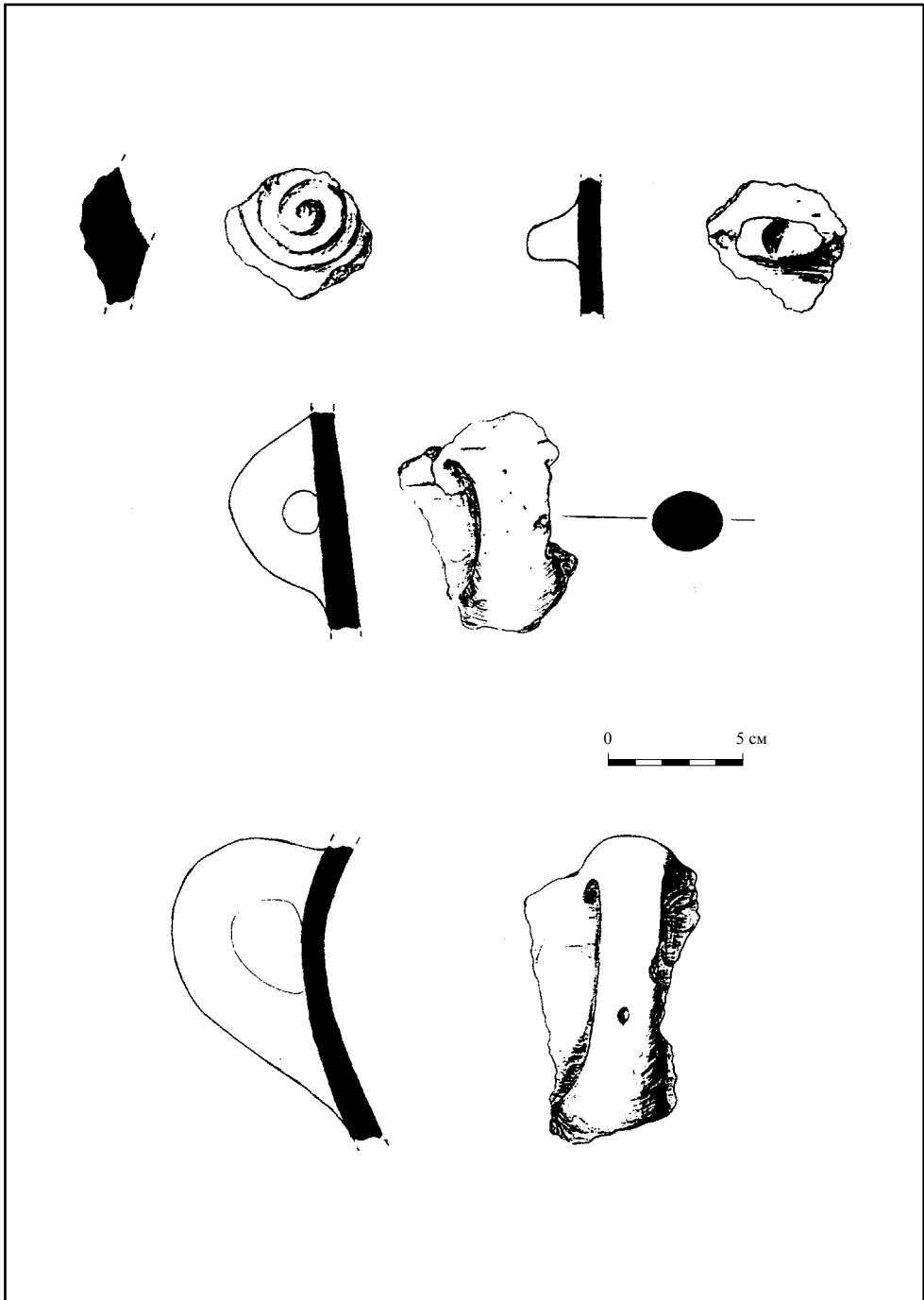
Фрагменти от керамични съдове открити в сондаж №2

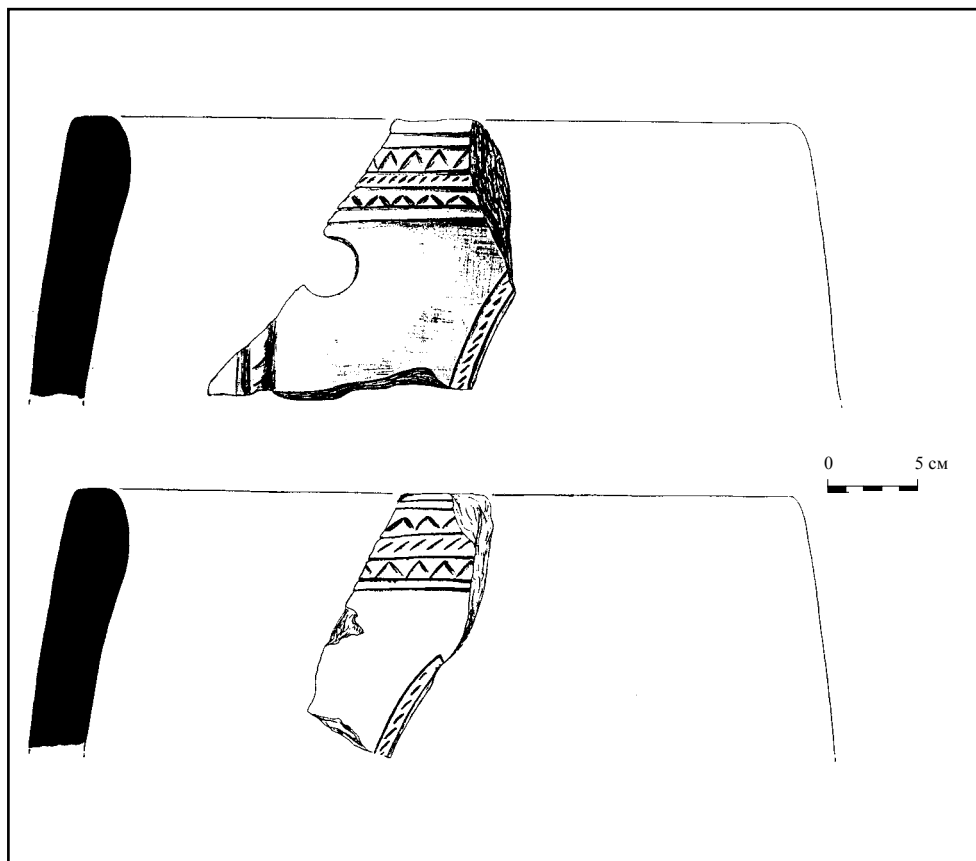
Фрагменти от керамични съдове открити в сондаж №2

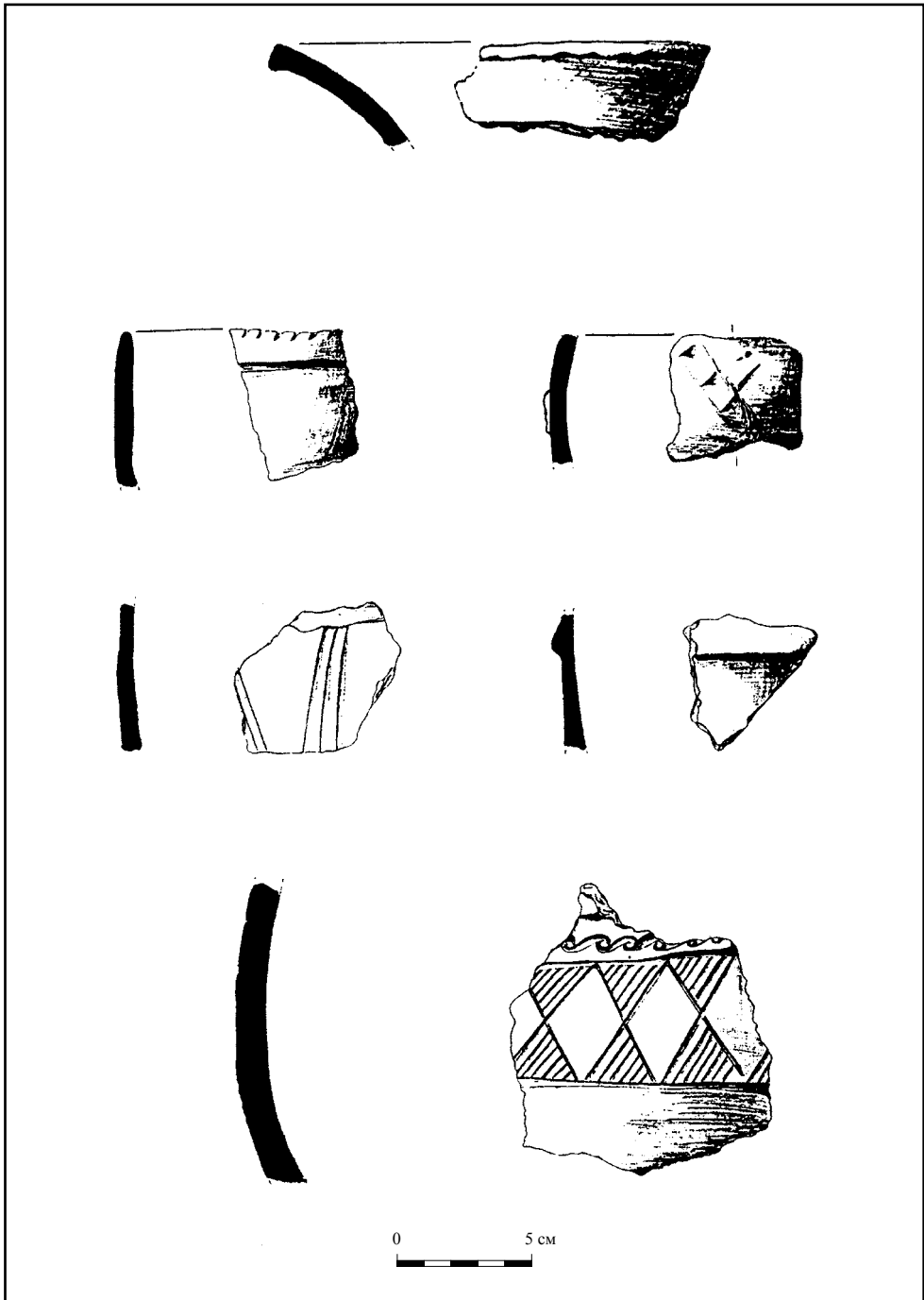
Фрагменти от керамични съдове открити в сондаж №2

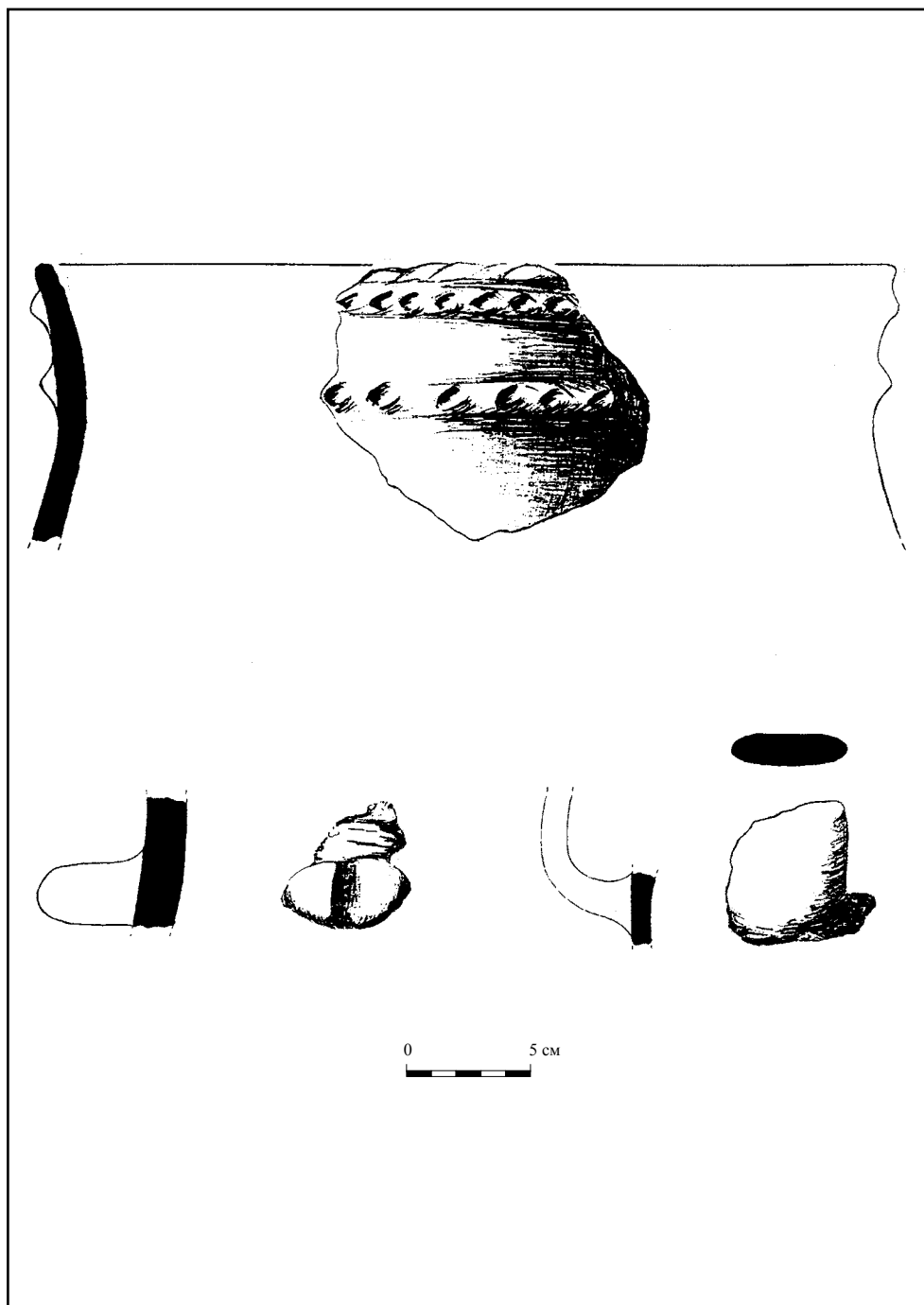
Фрагменти от керамични съдове открити в сондаж №2

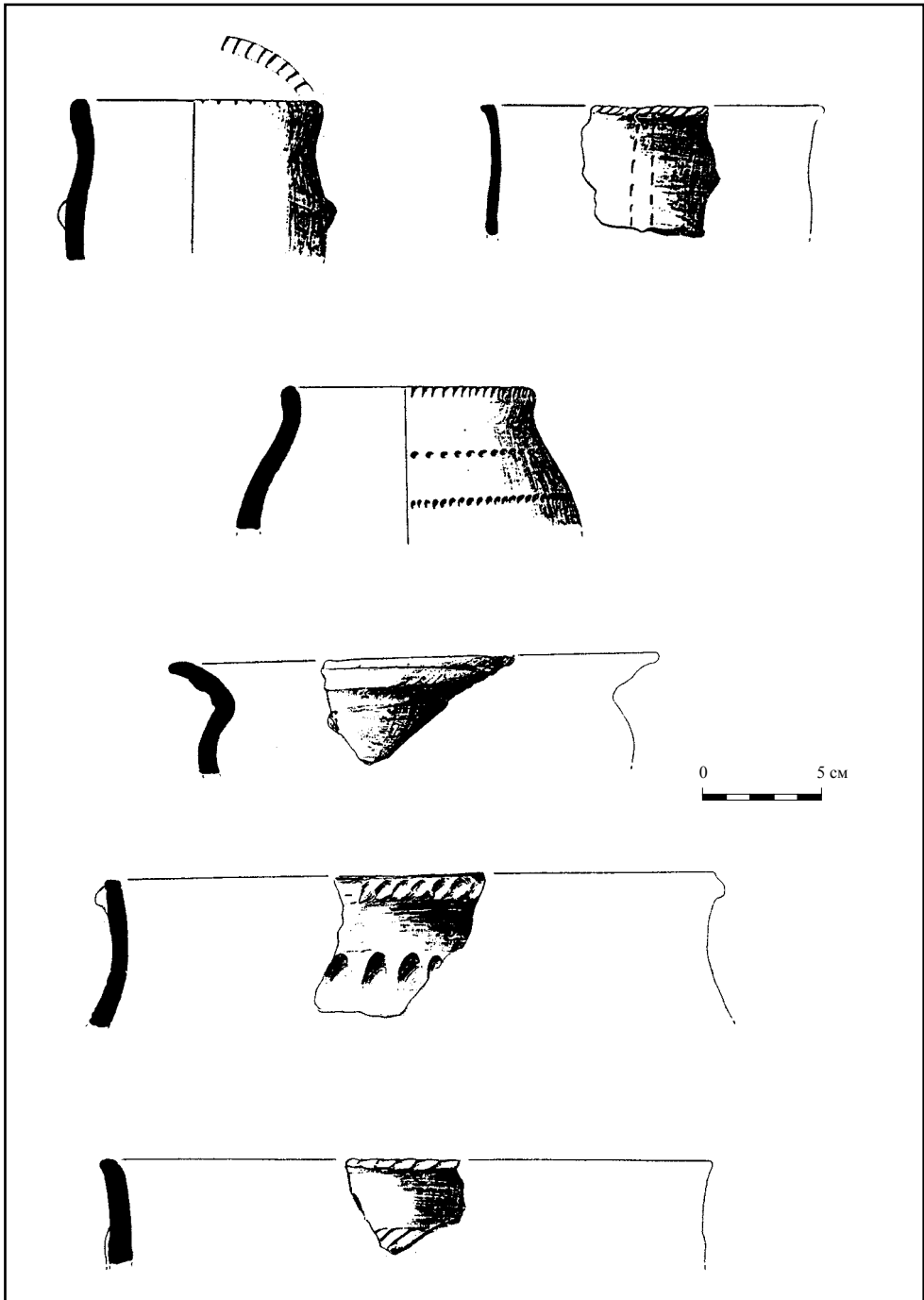
Фрагменти от керамични съдове открити в сондаж №2

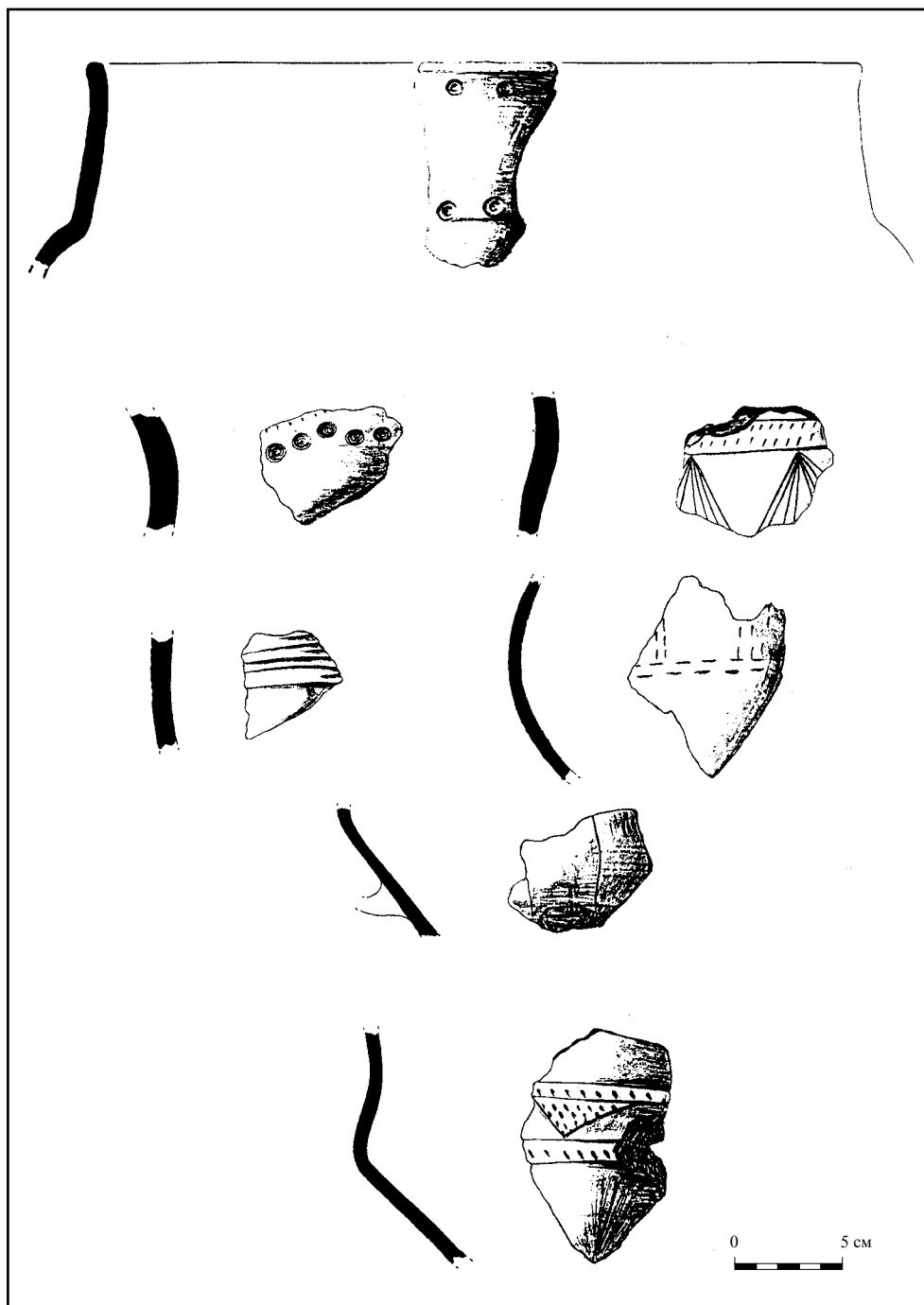
Фрагменти от керамични съдове открити в сондаж №2

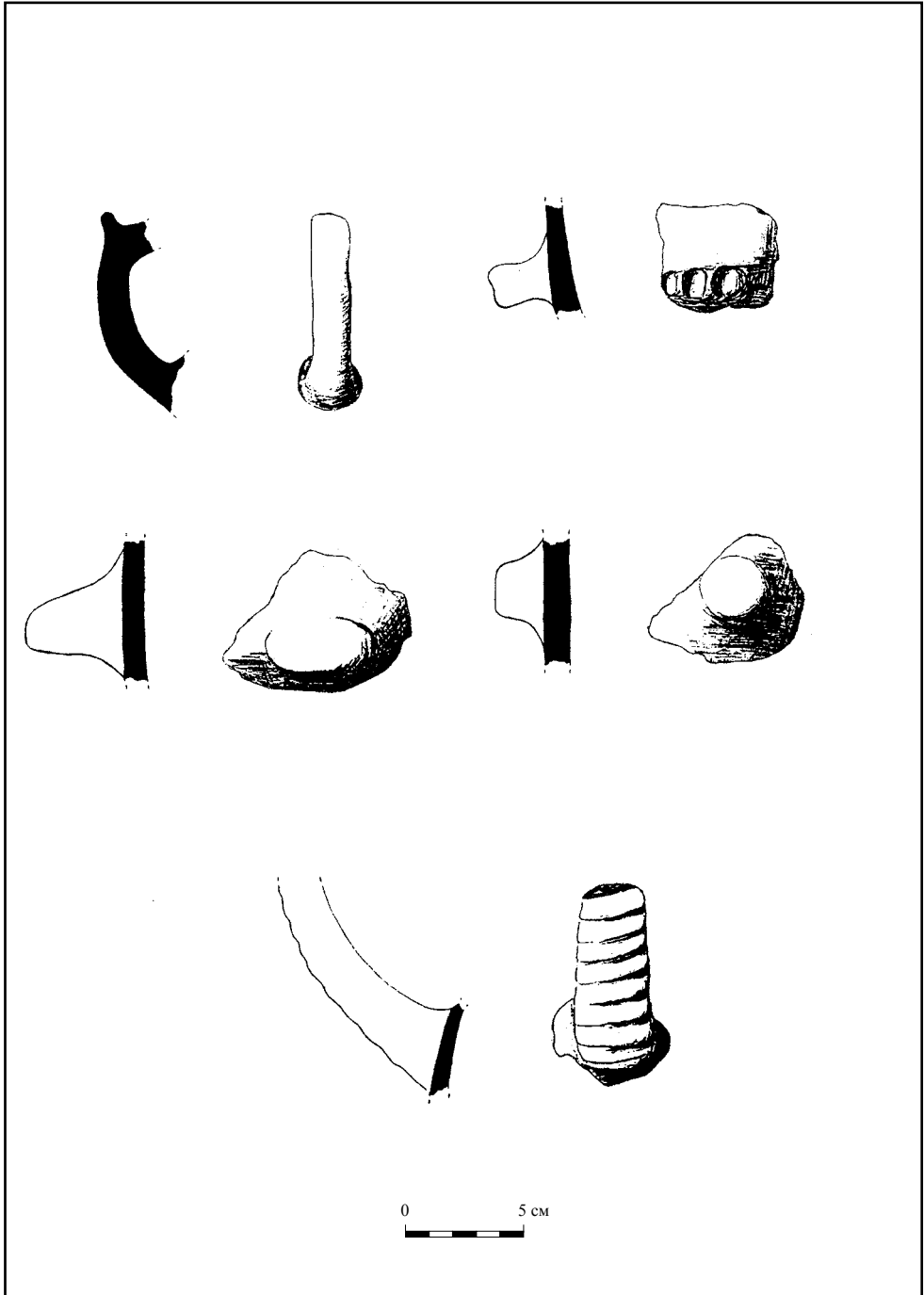
Фрагменти от керамични съдове открити в сондаж №2

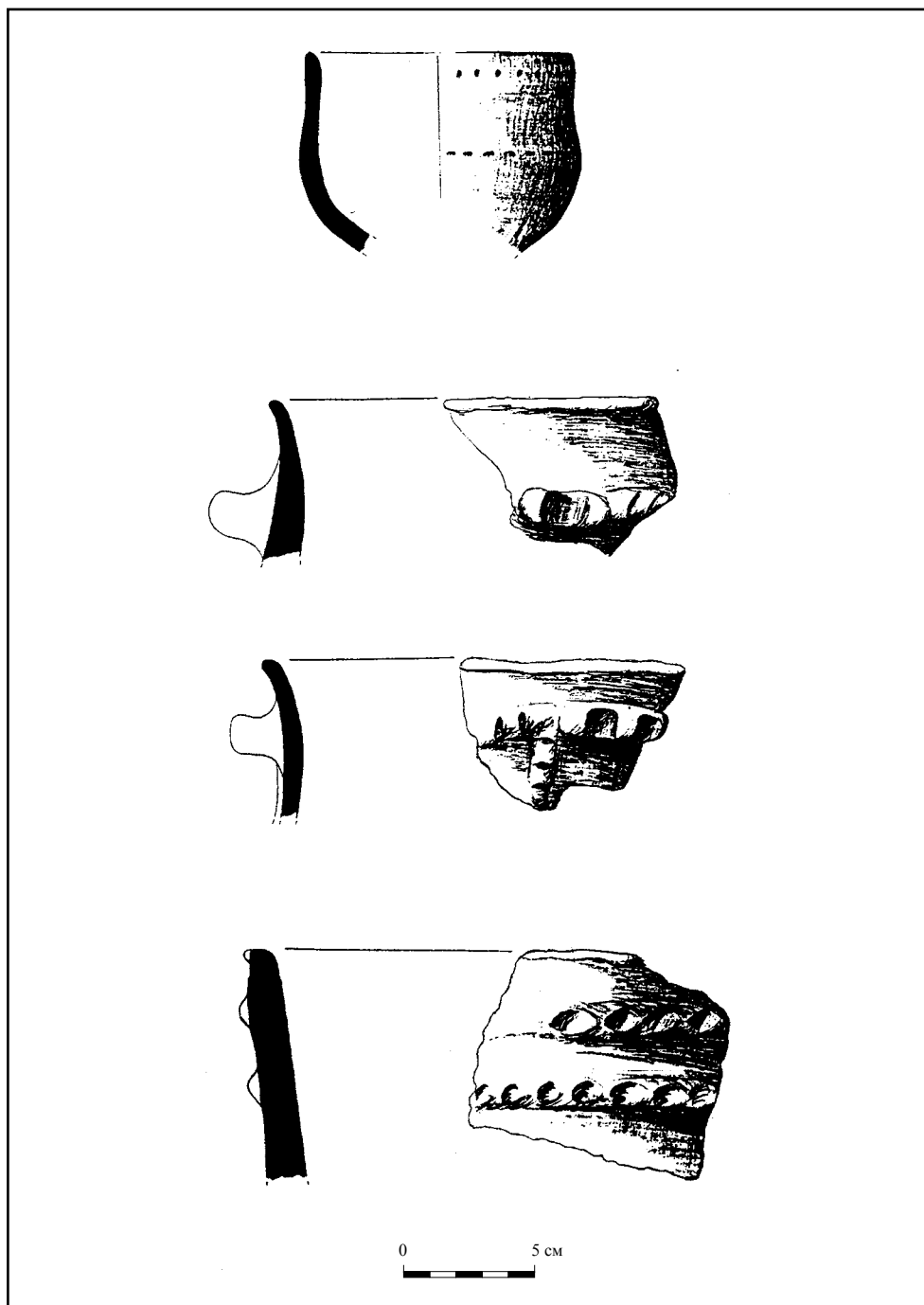
Фрагменти от керамични съдове открити в сондаж №2

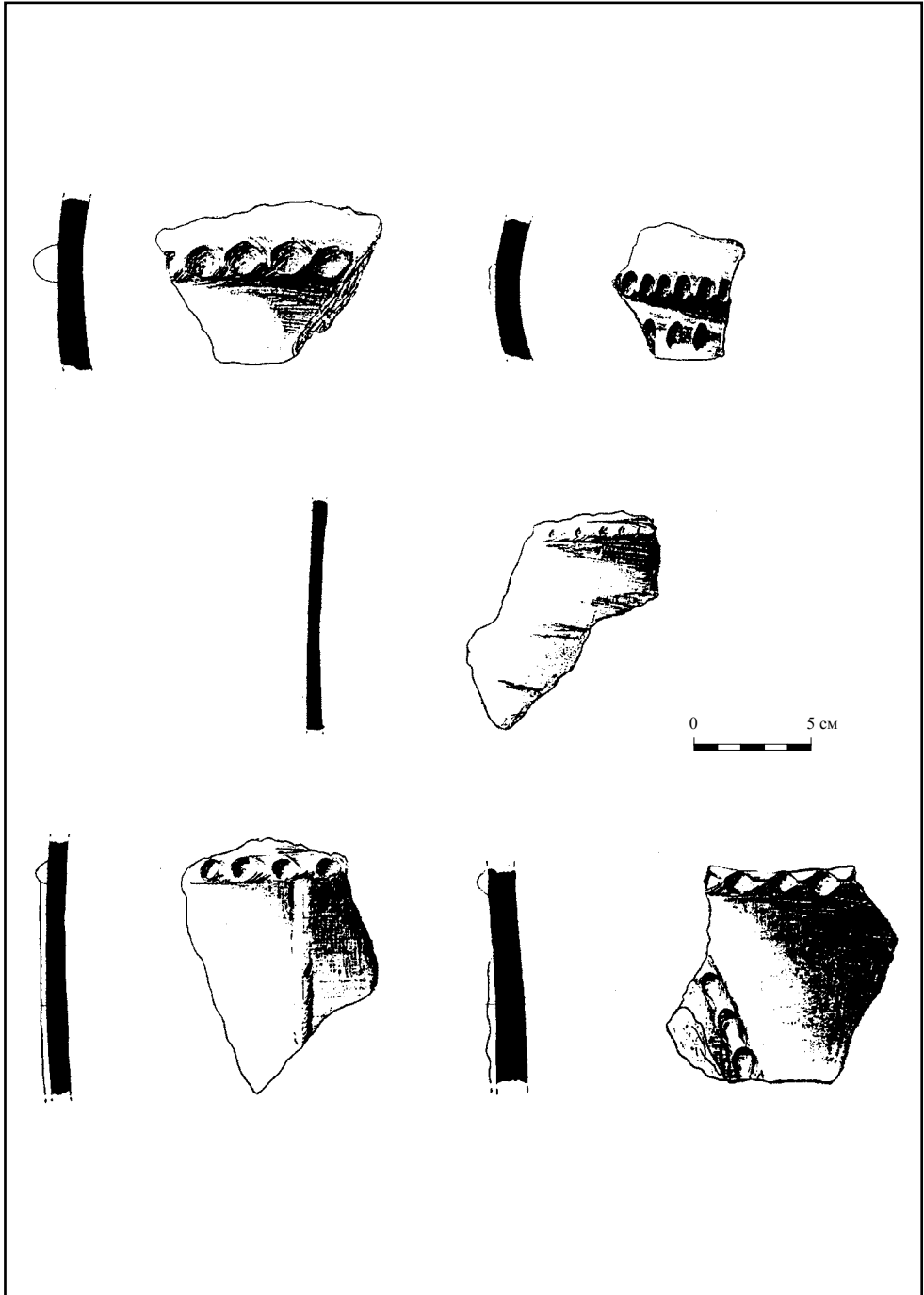
Фрагменти от керамични съдове открити в сондаж №2

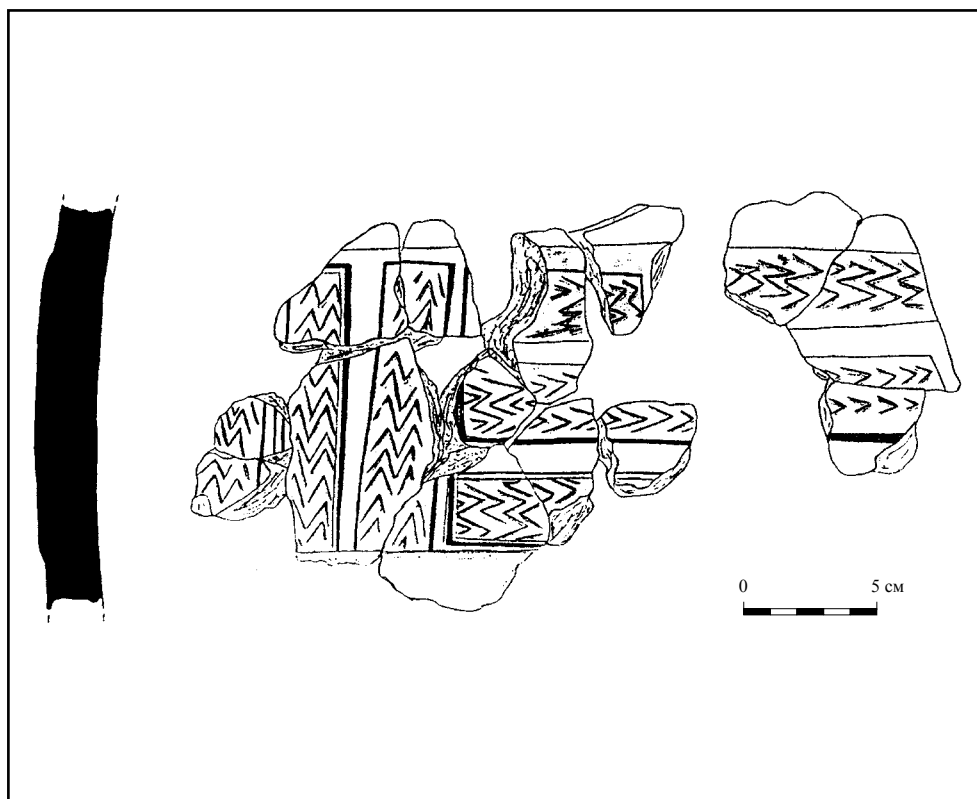
Фрагменти от керамични съдове открити в сондаж №2

Фрагменти от керамични съдове открити в сондаж №2

Фрагменти от керамични съдове открити в сондаж №2

Фрагменти от керамични съдове открити в сондаж №2

STUDY ON THE THRACIAN ROCK SANCTUARY “BELANTASH” IN THE RHODOPE

(Summary)

Ivan Hristov

The paper introduces the results from the archaeological excavations on the “Belantash” Thracian rock sanctuary, situated on the Dobrostan height in the Central Rhodopes (28 km south-east of Asenovgrad). The author describes the research methods and the major results from the excavation works done in the summer of 2003.

All the manmade rock cuts on the plateau such as pits with out-falls, stairs and niches have been documented. The ceramic materials from the main entrenchment No 2 reveal cult practices which had been performed at the north-west foots of “Belantash” for a period, comprising the II phase of the Early Iron age (8th – 6th cent. B. C.). Limited quantities of fragments and metal objects from the Late Iron period were also discovered on the entrenchment surface. No material evidences from later periods have been found.

The main ritual, performed on a limited expanse of level land at the foot of the mountain massif, involved laying of fragmented ceramic vessels, which had been deliberately broken into pieces and burning up of wooden and other organic materials. The traces of these acts were buried under stones and rock fragments. A good analogue of the ceramic material and the way it had been laid is found in the archaeological site “Pitvoto”, situated to the north of the Vrata village and investigated in 2002. The excavation works in entrenchment No 2 uncovered a particularly interesting pit of 1,65 m in diameter, dug into the sterile layer. Parallels with already studied archaeological monuments in Thrace permit these open pits to be defined as “ceremonial (sacrificial, ritual)”. They had probably been perceived as specific open altars at the foot of the rocks, different from the primitive structures on the plateau. The existence of such constructions is evidenced by the rock cuts in which woodwork and lead and iron joints had been fastened. Practically we see several levels of rock worshipping at the “Belantash” sanctuary. The first level is marked at the very approach to the plateau, where a small necropolis is situated. Next comes the first notable rock, which is ritually marked with graffiti. Their characteristics are similar to the well-known graffiti from Thrace, with a possible dating back to the Late Bronze period. From the “lower” cult platform at the foot of the rocks a passage ascends from north-east up the rock-cut stairs to the “higher” parts of the plateau. Small constructions (shelters) encircle a group of rock cuts – pits, a system of out-falls and smaller in-diggings, work of human hands.

The “Belantash” rock sanctuary occupies the central place in a group of cult sites in this part of the Rhodopes. The complete representing of the 3 year investigations of a team from the National museum of history is forthcoming.